

LIKOVNA UMJETNOST

Dvogodišnji program

I. ZADAĆE

- razvijati učenike mogućnosti da dožive umjetnička djela i time obogate svoj emotivni život,
- upoznavati učenike s najvažnijim djelima likovne baštine, svjetske, europske i hrvatske,
- razvijati potrebe u učenika da na putovanjima u zemlji i inozemstvu upoznaju spomenike, da obilaze muzeje i galerije,
- održavati likovnu praksu, "kulturu ruke" u likovnim bilješkama, ideogramima i vizualnim porukama,
- uzdizati likovnu kulturu kao dio opće kulture (osnovne teorijske spoznaje o kulturi i umjetnosti te kulturno-povijesnom razvoju),
- spoznaja i doživljaj međuzavisnosti različitih grana umjetnosti,
- uključivati učenike u pozitivno djelovanje glede likovne kulture i razine likovnosti u svojoj sredini (gradu, ulici, na radnom mjestu, u kući i stanu),
- razvijati razumijevanje i djelatan odnos prema zaštiti spomenika i čuvanju okoline,
- razvijati navike kod učenika da sudjeluju u suvremenima likovnim zbivanjima (posjećuju izložbe, prate likovne publikacije, likovne serije i filmove, upoznaju se s novim arhitektonskim ostvarenjima i aktualnim problemima urbanizma).

II. PROGRAMSKA GRAĐA

Prvi razred

SADRŽAJI:

1. Pojedinaac i okolina (Kako gledamo, što vidimo, kako uočavamo).
2. Predmet (Odnos namjene i oblike, odnos materijala, proizvodnog procesa i oblika, razvoj pojedine namjene).
3. Fotografija: svjetlost (svojstva i odnosi - svjetlosna mrlja, sjena, zrnasti ustroj fotografskoga filma/papira).
4. Fotografija: prostor u plohi (jasno/nejasno, očišta, planovi).
5. Fotografija: "odlučni trenutak" (kadriranje - komponiranje).
6. Film: vrijeme u plohi (izmjena osvjetljenja, položaj i kretanje kamere, montaža, izmjena planova).
7. Crtež: linija (svojstva i odnosi - ritam i simetrije).
8. Slikarstvo: oblikovanje plohe, odnos tehnike i izražajnih sredstava (elementarna forme).
9. Slikarstvo: boja (svojstva i odnosi - ritam i simetrije);
0. Slikarstvo: prostor u plohi (perspektive).
1. Slikarstvo: ikonografija i ikonologija.

12. Skulptura: oblikovanje mase i prostora (svojstva i odnosi - ritam i simetrije).
13. Skulptura: površina i boja (svojstva i odnosi - ritam i simetrije).
14. Skulptura: odnos materijala i oblika.
15. Skulptura: namjene, materijali i konstrukcije, tipovi građevina (uzdužni, središnji i slobodni tlocrti) odnos mase i prostora (svojstva i odnosi - ritam i simetrije).
16. Arhitektura: stanovanje (potrebe i oblikovanje potreba).
17. Odnos između arhitekture, skulpture i slike. Kompozicija cjeline. Odnos prema okolišu.
18. Urbanizam (elementi i načela ustroja arhitektonskih skupova).
19. Svijet u kojem živimo (grad, regija, država, europski i svjetski prostori).
20. Komunikacija: mnogoosjetilno doživljavanje svijeta (dodirno, slušno, vizualno, mirisno, okusno).

Drugi razred

Kad se likovna umjetnost uči samo dvije godine, u drugoj godini učenja obrađuju se glavni životni sklopovi (selo, grad, samostan, utvrda-dvorac, velegrad), važni za prošla povijesna razdoblja i za današnji svijet. To nije minimalna povijest umjetnosti, već izbor učinjen s obzirom na načelo najširega prostornog sklopa u nas. Opseg obrade je ograničen planom realizacije (35 sati).

1. ZADAĆE: (vidi razred I.)

1.1. Posebna zadaća je:

- osposobiti učenike za vrednovanje povijesnih kompleksa i osvijestiti mogućnost da se aktivnim odnosom prema njima mogu preobraziti u izvorne sklopove suvremenoga života,
- osposobiti učenike za osvješćivanje suvremenosti i pripremiti ih za odabir i stvaranje svom životu primjerenе okoline,
- osvješćivati neke osobitosti seljačke kulture, kao dragocjene baštine svakoga europskog, pa tako i hrvatskoga naroda (umjetnost je sastavni dio svakodnevnog života),
- osposobiti za doživljaj slojevitosti i složenosti seljačke kulture,
- osvješćivati humano značajne gradskoga prostora,
- osposobiti za doživljaj kontinuiteta prostornih oblika,
- osvješćivati potrebe djelatnoga i stvaralačkog odnosa prema prošlosti,
- naučiti učenike doživljavati arhitekture, skulpture i slike,
- osvješćivati funkcioniranje grada u srednjem vijeku, renesansi i baroku,
- omogućiti doživljaj jedinstvenosti vremenskih i stilskih različitosti pojedinih dijelova,

- osvješćivati odnos prema gradu kao skrbi za grad kroz sva prošla razdoblja
- ukazati na mogućnosti da se gradovi obogate novim ulogama,
- omogućiti doživljaj arhitekture kao sklopa različitoga načina života,
- uočavati veze arhitekture i prirode u renesanskoj ladanjskoj vili i baroknom dvorcu te velegradskom parku,
- osvješćivati glavne dvojbe modernoga čovjeka s obzirom na širi životni sklop i osobna gledišta u odnosu na taj problem,
- osposobiti za doživljaj supostojanja različitih pravaca u modernoj i postmodernoj umjetnosti,
- razumijevati napuštanje predmeta određenosti slikarstva i skulpture,
- osvješćivati osobni odnos prema problemima suvremenosti izražene u likovnim djelima suvremenoga okoliša,
- osvješćivati pojavu otuđenosti čovjeka u stvarima i mogućnost različitih odnosa prema toj pojavi u dizajnu i u umjetnosti uopće.

2. SADRŽAJI:

- 2.1. Selo kao najstariji sklop ustroja zajedničkoga života stalno nastanjenih ljudi. Tipovi sela u Hrvatskoj (zbijeno, dugačko, raštrkano) - obraduje se po jedan primjer. (Prijedlog: Gomilica, Sunjska Greda, Kumrovec). Usporedba s izvancuropskim selima i pretpovijesnim primjerima s područja Hrvatske. Različiti tipovi seoskih kuća po regijama i po uporabljenoj građi. (Prijedlog: Filip-Jakov, Gradište, Slunjska Greda). Umjetnost svakodnevnoga života (namještaj, posude, odjeća, nakit, prostirke, ručnici - primjerci iz zagrebačkoga Etnografskog muzeja ili lokalnih etnografskih zbirki).
- 2.2. Antičko-srednjovjekovni grad (Prijedlog: Pula - pretpovijesna gradina - antički grad, ili Zadar - antičko-srednjovjekovni grad ili Split - kasnoantička palača - srednjovjekovni grad). Usporedbe s Pompejima ili Timgradom; usporedbe s Caracansom ili Lübeckom. Analiza gradske kuće (rimske i srednjovjekovne), trgova i ulica. Analiza po jednoga važnoga arhitektonskog djela (npr. Sv. Donat/Amfiteatar/mauzolej-katedrala), skulpturalnog (Sarkofag Dobrog Pastira/Oltarna pregrada Sv. Nedjeljice/Svadbenica, Skrinjica iz Pirana) i slikarskoga djela (mozaici iz Eufrazijeve bazilike /slikano Raspelo iz Sv. Klare/ slikano Raspelo iz Sv. Franc).
- 2.3. Samostalni kompleks kao poseban oblik ustroja zajedničkoga života (Prijedlog: Sv. Petar u Šumi u usporedbi s franjevačkim samostanom u Dubrovniku i samostanskim kompleksom u Lepoglavi). Usporedba s nekim primjerom cistercijskoga samostana, primjerice Thoronet ili Fossanova. Analiza Radovanova portala u Trogiru/ Buvininih vratnica u Splitu. Analiza Evangelijara iz Zagreba iz XI. st., zidnih slika Sv. Foške kraj Peroja/ Sv. Marije na Skrilinah u Beramu.
- 2.4. Srednjovjekovno-renesansno-barokni grad Dubrovnik/Varaždin (Opis grada, funkcioniranje grada, trgovi, ulice, zidine). Analiza jedne kuće/palače (Prijedlog: Knežev dvor/Palača Patačić). Analiza jednoga skulpturalnog djela Jurja Dalmatina, Božidarevićeva Triptiha na Sančama i Robbina oltara Sv. Križa u Križevcima.

2.5. Utvrda, vila, dvorac (Prijedlog: Veliki Tabor, Ljetnikovac Sorkočevića, Bištra). Opis i funkcioniranje utvrđenoga obitavališta i ladanjskoga sklopa aristokratskoga života. Veza s prirodom.

2.6. Velegrad Zagreb. Nazočnost ostvarenja prošlosti u promijenjenom kontekstu. Mjesto staroga grada i sela u ustroju velegrada i suvremeni odnos prema njima. Različiti oblici aktivnoga i pasivnog uništavanja. Preobrazbe i revitalizacije. Mjesto i značenje slike, skulpture i javne arhitekture i hortikulture u velegradu (npr. kazalište, muzej, galerija, javna skulptura, park). Problem zaštite spomenika. Stalnost starih potreba za reprezentacijom, ilustracijom, naracijom u historicizmu, naivi, kiču, stylingu. Pluralizam novih nastojanja, pravaca i stilova. Najamna kuća u Zagrebu iz XIX. st: Felbinger, u XX. st.: V. Kovačić, St. Planić), stanovanje u novim naseljima. Uloga javne skulpture: od Meštrovićeva Zdenca života do Bakićeve Razlistale forme i Kožarićevog Matoša. Analiza po jedne slike iz Moderne galerije u Zagrebu (Prijedlog: Kraljević, Vidočić, Tartaglia, Herman, Gliha, Murtić, Knifer).

III. DIDAKTIČKE UPUTE

Osnovna metoda nastave likovne umjetnosti u gimnaziji temelji se na trajnom kontaktu s likovnim djelom kako bi se mladima omogućio doživljaj umjetničkoga djela. To se, kad god je moguće, idealno ostvaruje neposredno na originalu ili faksimilnoj reprodukciji, ali, iz praktičnih razloga, redovito u (što boljem) koloridijapozitivu.

Nastava likovne umjetnosti nije apstraktna estetika niti uzvišena teorija umjetnosti. Nastavnik interpretira konkretna, pojedinačna djela, koja učenici simulativno, stalno promatraju. Svaki gledatelj bez likovne kulture, a osobito dijete, odnosi se pretežno pasivno prema likovnom djelu i redovito ga usvaja djelomično, očitavajući najčešće samo površinski sloj (temu, opći utisak ili pak poneki detalj). Nastavnik je stoga trajno u ulozi reproduktivnoga umjetnika, koji mrtvu "partituru" likovnoga djela mora kreativno "oživjeti" govornom interpretacijom utemeljenom na suvremenoj metodi (strukturalne) raščlambe. (Mora trajno biti na oprezu da, naprotiv, ne "zatuče" organski život djela pasivnim opisom, ili nasilnom "vivisekcijom", kao što to neki ponekad čine). Uz to će se nastavnik služiti i sredstvima grafičke raščlambe, vizualne interpretacije djela i likovnih pojmova (skice tlocrta, prostorne i komunikacijske sheme, analiza proporcija i kompozicije, itd.).

Samo stalnim vizualnim kontaktom učenika s djelom, tumače se elementi vizualnoga jezika, izražajna sredstva likovnoga govora, osvješćuju se skriveni, ali dublji sadržaji i smisao djela te umjetnosti općenito. I vrlo slojeviti problemi i duboke spoznaje teorije umjetnosti mogu se jednostavno objasniti i jasno prikazati na taj način: u djelatnom vizualnom kontaktu s djelom. Tijekom izobrazbenoga i odgojnog procesa, promatrajući i "čitajući", odnosno interpretirajući likovno djelo riječima, nastavnik implicitno dokazuje nužnost i funkcionalnu učinkovitost simultanoga komunikacijskog djelovanja na dva "kanala": verbalnom i ikoničkom. Ta njegova metoda trebala bi (najbolje nesvjesno ili podsvjesno) postati uzorkom i navikom djelovanja učenika.

Ako se u nastavi trajno ostvaruje načelo da se nikada ne govori bez likovnoga primjera ili vizualnoga komentara (ali ni ne "ispituje" bez toga!), možemo biti sigurni da je, bez obzira na individualne razlike u znanju, sposobnosti, darovitosti i zalaganju nastavnika, svaki učenik ili, recimo to humanije, svaka djevojka i mladić u u najvažnijem radobliju svojega duhovnog razvoja djelatno promatrao, doživio i upoznao određeni "obvezni minimum" antologijskih likovnih djela, spomenika svih grana likovnih umjetnosti, od predmeta svakodnevnice uporabe do ambijentalnih i arhi-

tektonsko-hortikulturnih cjelina u starim i suvremenim gradovima.

Tijekom nastave predviđena je povezanost sa svima drugim predmetima, i to ne u smislu usporednoga obradivanja srodnih tema ili istih povijesnih razdoblja, nego u stvaralačkom nastojanju nastavnika da trajno usporuje metode, pojave i spoznaje drugih nastavnih područja radi recipročnoga boljeg poimanja posebnosti, kao i međuzavisnosti. To se odnosi na povijest, književnost i glazbenu umjetnost ponajviše, ali i na latinski i općenito na strani jezik (s njihovom poviješću, književnošću i kulturom), na matematiku (osobito arhitekturu, proporcije, projektiranje), na fiziku (konstrukcije), kemiju (tehnike i materijale likovnih umjetnosti, ugroženost i zaštitu spomenika), na geografiju (strane kulture i svjetsku umjetničku baštinu), pa sve do tjelesne kulture (koja u najvećem broju disciplina ima podrijetlo u antičkoj civilizaciji).

Gradivo koje treba obraditi u prvom razredu raspoređeno je u 20 tematskih jedinica koje su u skladu sa 20 nastavnih sati. Osobito ističemo da program ne obvezuje nastavnika ni na redosljed obrade tema, niti na izbor likovnih primjera. Ako nastavnik po svojem iskustvu ili sklonosti, znanju i metodi drži da može bolje ostvariti program polazeći od urbanizma ili arhitekture, od filma ili slikarstva, može početi na svoj način i držeći se nekoga drugog redosljeda, samo je važno da budu ispunjena dva uvjeta.

Prvi, da bude ostvaren čitav program i, drugi, da novi poradak tema ima također određenu suvislost i logičan slijed, tako da jedna tema proizilazi iz druge te da se organski "dograđuju" kao što smo pokušali postići predloženim programom.

Ostalih 15 sati nastave predviđeno je za utvrđivanje i sistematiziranje gradiva te za provjeru znanja. Osim usmene provjere (razgovora) znanja u razredu, što se, ponovimo, mora provoditi samo uz projekciju primjera, obvezatan je i pismeni način provjere znanja, i to u dva oblika.

1. Individualna pismena raščlamba (nikakve kontrolne zadaće s pitanjima ili testovi) najmanje dvaput godišnje. Za svakoga učenika nastavnik treba pripremiti reprodukciju likovnoga djela (koliko učenika, toliko različitih djela), koje će učenik samostalno analizirati i interpretirati. (Mogu se uporabiti razglednice, reprodukcije iz kalendara, fotografije).

2. Najmanje četiri domaće zadaće godišnje, kojima se provjerava: likovno snalaženje pred vizualnim pojavama (raščlambe i tumačenja uz crtanje tlocrta, analiza kompozicije, tonske ljestvice, interakcija boja, sagledavanje skulpture, sheme komunikacije i sl.).

Četverogodišnji program

I. ZADAĆA

- razvijati učenikove mogućnosti da dožive umjetnička djela i time obogate svoj emotivni život,
- upoznavati učenike s najvažnijim djelima likovne baštine, svjetske, europske i hrvatske,
- razvijati potrebe u učenika da na putovanjima u zemlji i inozemstvu upoznaju spomenike, da obilaze muzeje i galerije,
- održavati likovnu praksu, "kulturu ruke" u likovnim bilješkama, ideogramima i vizualnim porukama,
- uzdizati likovnu kulturu kao dio opće kulture (osnovne teorijske spoznaje o kulturi i umjetnosti te kulturno-povijesnom razvoju),
- spoznaja i doživljaj međuzavisnosti različitih grana umjetnosti,
- uključivati učenike pozitivno djelovanje glede likovne kulture i razine likovnosti u svojoj sredini (gradu, ulici, na radnom mjestu, u kući i stanu),
- razvijati razumijevanje i djelatan odnos prema zaštiti spomenika i čuvanju okoline,
- stjecati navike kod učenika da sudjeluju u suvremenim likovnim zbivanjima (posjećuju izložbe, prate likovne publikacije, likovne serije i filmove, upoznaju se s novima arhitektonskim ostvarenjima i aktualnim problemima urbanizma).

II. PROGRAMSKA GRADA

Prvi razred

SADRŽAJI:

1. Pojedinac i okolina (Kako gledamo, što vidimo, kako uočavamo).

2. Predmet (Odnos namjene i oblika, odnos materijala, proizvodnoga procesa i oblika, razvoj pojedine namjene).
3. Fotografija: svjetlost (svojstva i odnosi - svjetlosna mrlja, sjena, zrnasta struktura fotografskoga filma/papira).
4. Fotografija: prostor u plohi (jasno/nejasno, očišta, planovi).
5. Fotografija: "odlučni trenutak" (kadriranje - komponiranje).
6. Film: vrijeme u plohi (izmjena osvjetljenja, položaj i kretanje kamere, montaža, izmjena planova).
7. Crtež: linija (svojstva i odnosi - ritam i simetrija).
8. Slikarstvo: oblikovanje plohe, odnos tehnike i izražajnih sredstava (elementarna forme).
9. Slikarstvo: boja (svojstva i odnosi - ritam i simetrije).
10. Slikarstvo: prostor u plohi (perspektive).
11. Slikarstvo: ikonografija i ikonologija.
12. Skulptura: oblikovanje mase i prostora (svojstva i odnosi - ritam i simetrije).
13. Skulptura: površina i boja (svojstva i odnosi - ritam i simetrije).
14. Skulptura: odnos materijala i oblika.
15. Skulptura: namjene, materijali i konstrukcije; tipovi građevina (uzdužni, središnji i slobodni tlocrti); odnos mase i prostora (svojstva i odnosi - ritam i simetrije).
16. Arhitektura: stanovanje (potrebe i oblikovanje potreba).
17. Odnos između arhitekture, skulpture i slike. Kompozicija cjeline. Odnos prema okolišu.
18. Urbanizam (elementi i načela ustroja arhitektonskih skupova).

19. Svijet u kojem živimo (grad, regija, država, europski i svjetski prostori).
20. Komunikacija: mnogoosjetilno doživljavanje svijeta (dodirno, slušno, vizualno, mirisno, okusno).

Drugi razred

Program II. razreda obuhvaća tematski krug koji bismo mogli nazvati "Prostor - vrijeme; kronologija kulturnih razdoblja Mediterana do X. stoljeća (Egipat, Mezopotamija, Antika-Grčka i Rim, kasnoantička i ranobizantska, predromanička i srednjobizantska umjetnost te arapske umjetnosti).

Z A D A Č A je nastave povijesti umjetnosti: (vidi I. razred)

- upoznati učenike s povijesnim ulogama i preobrazbama likovne umjetnosti,
- upoznati učenike s međudjelovanjima likovne umjetnosti, drugih umjetničkih, znanstvenih i društvenih pojava,
- razvijati djelatno promatranje i mogućnosti prepoznavanja i interpretiranja stilskih osobitosti djela.

S A D R Ž A J I:

- 2.1. Pretpovijest - starije kameno doba (kronologija i rasprostranjenost; koncepcija prostora; počeci likovnog izražavanja; stilске opreke - realizam i apstrakcija).
- 2.2. Pretpovijest - mlade kameno doba (prvo oblikovanje prostora - pojava arhitekture; animizam i likovni izraz; apstrakcija).
- 2.3. Pretpovijest - metalno doba (urbana revolucija; kronologija i rasprostranjenost; arhitektura i počeci urbanizma; mitovi i plastično oblikovanje ljudskog lika; oblikovanje predmeta za uporabu; uloga i smisao ornamenta).
- 2.4. Drevne civilizacije: Mezopotamija i Egipat (vremenska podjela; gradovi; odnos mase i prostora u arhitekturi, skulpturi; odnos prema plohi; stalnost i promjene).
- 2.5. Antička Grčka - polis i kolonizacija Mediterana (kronologija, značajke urbanoga života; kolonizacija Jadrana).
- 2.6. Antička Grčka - arhitektura (odnos mase i prostora - tipovi hrama, proporcije, sagledivosti; ustroj prostora kazališta; kuća).
- 2.7. Antička Grčka - skulptura (tri razdoblja: arhaika, klasika i helenizam; proporcije; stilске razlike - idealizam, naturalizam).
- 2.8. Antička Grčka - slikarstvo (slikarstvo na posudama - različiti odnosi prema plohi u ranom, klasičnom i helenističkom razdoblju; veza tehničkoga postupka i tzv. stila tamnih likova na svijetloj i svijetlih likova na tamnoj podlozi).
- 2.9. Antički Rim - urbanizacija Europe (značajke rimskoga urbanizma - mreža rimskih gradova na našem tlu; kompozicija grada; funkcioniranje grada (odnos javnih i privatnih namjena)).
- 2.10. Antički Rim - arhitektura (vremenska podjela, nova zamisao prostora; rimski spomenici u Hrvatskoj).

- 2.11. Antički Rim - skulptura (nove dimenzije prikazivanja u punoj plastici i reljefu - realistički portret i narativni reljef).
- 2.12. Antički Rim - slikarstvo (pompejanski stilovi kao primjeri različitoga odnosa prema plohi i prostoru; stilске osobitosti naturalizma, iluzionizma i impresionizma).
- 2.13. Kasnoantička (ranokršćanska) i ranobizantska umjetnost (preobrazba grada, zahtjevi novoga kulta, pretvaranje antičke umjetnosti; primjeri u Hrvatskoj od Salone do Eufrazijeve bazilike u Poreču).
- 2.14. Predromanika (nova središta života - uloga samostana i utvrđenoga boravišta; kontinuitet pretpovijesti i antike - bjelokost, amajl, minijatura; uloga i smisao ornamenta).
- 2.15. Starohrvatska umjetnost - arhitektura (odnos južnih Slavena prema teritorijalnom ustroju rimskih provincija - Hrvati: Panonia, Dalmatia, Historia; tipologija crkava; iscrpniji primjeri: Sv. Donat u Zadru, Sv. Križ u Ninu, Sv. Trojica u Splitu, Sv. Spas na vrelu Cetine; Sv. Mihovil u Stonu).
- 2.16. Starohrvatska umjetnost - skulptura (kamenice, ciboriji, oltarne pregrade, zabati s natpisima, transe, nakit; iscrpnije: ciborij iz Biskupije, Pluteh iz Koljana, Zabati iz Uzdolja, Plutej s likom hrvatskoga vladara, Pluteh iz Sv. Nedjeljice; ornament, simbolika).
- 2.17. Starohrvatska umjetnost - pismo i slikarstvo (benediktinska latinična pismenost i minijature; trajanje grčkoga pisma; hrvatska pismenost i glagoljica; freske Sv. Mihovila u Stonu).
- 2.18. Srednjobizantska umjetnost (trajnost antike i nova prostorna rješenja; prevlast plohe - mozaici, minijature).
- 2.19. Islamska umjetnost (sklopovi života; odnos prostora, mase i površine u arhitekturi; odnos prema vizualnoj realnosti; kaligrafija).
- 2.20. Relativnost povijesnoga vremena i ograničenost prostornoga rasprostiranja mediteranske kulture (suvremene tzv. primitivne kulture; velike kulture Dalekoga Istoka (Indija, Kina); kulture pretkolumbovske Amerike; seljačka kultura na europskom tlu).

Treći razred

Program III. razreda obuhvaća tematski krug "Prostor - vrijeme; kronologija kulturnih razdoblja Europe XII.-XIX. stoljeća (romanika, gotika, renesansa, manirizam, barok, XIX.st.)"

Z A D A Č A: (vidi I. i II. razred)

S A D R Ž A J I:

- 2.1. Romanika (XI.-XII. st.) arhitektura

Teritorijalna rascjepkanost političke karte ranofeudalne Europe. Građanstvo, svećenstvo, plemstvo i tri žarišta društvenoga života: grad, samostan, feudalni burg. Romanički partikularizam i njegov izraz u likovnim umjetnostima: metoda adicije i subordinacije u komponiranju. Podređenost skulpture i slikarstva arhitekturi: zakon kadra i okomita perspektiva. Regionalizam: romanike: Toskana i Lombardija ili Provansa i Normandija. - Hrvatska: katedrala (Krk, Rab, Zadar, Trogir).

2.2. Romanika - kiparstvo

Portali crkava i fasadna skulptura, kapiteli i namještaj iznutra - reljefnost, plošnost, zakon kadra. Ikonografski program. Luneta portala žarište kompozicije; prijenos prostorne sheme kupole u plohu. - Hrvatska: Radovanov portal u Trogiru i zlatarstvo - Dubrovnik, Zadar.

2.3. Romanika - slikarstvo

Plošnost, okomita perspektiva, uska skala boja. Primjeri: Francuska, Italija, Njemačka, katalonsko slikarstvo. Minijature. - Hrvatska: sv. Foška, Perroj; sv. Krševan i slika raspela Zadar, minijature (Trogir).

2.4. Gotika (XIII-XIV st.) - arhitektura

Kultura gradova, plemićkih burgova i samostana propovjedničkih redova (franjevci, dominikanci). Gradnja katedrale i zvonika izraz komunalnoga napretka i ponosa. Zid se pretvara u kontrafor, prozor u vitrail. Konstrukcije šiljastoga luka i kontrafora i ogivala, tipovi rebrastih svodova. Konstrukcije i proporcije u projektiranju (triangulatura i kvadratura kruga), tajne zanata. Uloga arapske znanosti i kulture (brojevi, rebrasti svodovi). Tri faze unutar gotike. Rana gotika (Chartres), klasična (Reims, Amiens) i kasna (cvijetna, plamena) gotika. - Dubrovački statut, izgradnja grada i Stona. Crkva franjevacu u Puli i zagrebačka katedrala, Topusko i Medvedgrad.

2.5. Gotika - kiparstvo

Osvajanje volumena, skulptura u niši. Rana, klasična (le Beau Dieu) i kasna gotika: od kipa-stupa (Chartres, Kraljevski portal) do izvijene S-linije gotičkih kipova. Enciklopedijski ikonografski program fasada, Život čovjeka u tri kruga: realni (12 mjeseci), intelektualni (7 slobodnih umjetnosti), moralni (krijeposti i mane). Gotički idealizam (Bogorodica, Krist) i naturalizam (Muka Kristova i martirij mučenika). - Hrvatska: Skrinja sv. Šimuna, portal sv. Marka u Zagrebu.

2.6. Gotika - slikarstvo

Humanizam gotike: Dante, Giotto, francuska katedralna skulptura, trubadurska poezija (orijentalni kult žene). Bogorodica pismena dvorska dama (Notre Dame), umjesto prelje. Prevlast Kristove Muke (Pasije) čovjeka koji trpi, Krist patiens smjenjuje romaničkog triumfansa.

Narativna metoda (Duccio). Giotto i sljedbenici (Padova), naglašeni volumen likova na plitkoj pozornici. Obrnuta perspektiva. Lorenzetti i braća Limbourg, gotički realizam. Dvorski stil tapiserije. Idealizam i naturalizam. Gotičko šarenilo. - Istarske freske.

2.7. Renesansa (XV.- XVI. st.) - arhitektura

Čovjek mjerilo stvari: smjena gotičkoga hiperdimenzioniranja i atektonske dekorativnosti skladom proporcija, umjerenim dimenzijama, suzdržanim tektonskim ukrasom. Središnja geometrijska perspektiva izraz subjektivnosti, samosvijesti individualnosti, izum arhitekta Brunelleschija. Primjena Donatello, Masaccio.

Perspektiva u slici i u odnosu na gledatelje u prostoru, iluzionizam. Obnova antičke umjetnosti (Alberti). Linearno, plošno, zatvorena forma. Rana, klasična (Bramante) i kasna renesansa. (Michelangelo). - Hrvatska: Mješoviti gotičkorenesanski stil. Šibenska katedrala (J. Dalmatinac), trogirski kapela (N. Firentinac), Sorokočevićev ljetnikovac. Kultura dubrovačkoga ladanja. Schiavoni, L. Laurana.

2.8. Renesansa - kiparstvo

Donatello-skulptura i reljefi, razvoj jednoga stvaranja (mladenački - kasni).

Izražajnost glave, tijela i draperije. Odnos prema gotici i antici. Portretnost kao pohvala individualnosti. Slobodno stojeća skulptura. Mramoristi i brončisti. Grobnice, talijanske i francuske. - Dalmatinac (Hrvatska i Ancona), Aleši, Firentinac, Duknović; F. Laurana.

2.9. Renesansa - slikarstvo

Spajanje usporednih tokova gotičkoga naturalizma i idealizma u renesansni realizam, ravnotežu stvarnoga i likovno idealnoga. Metoda simulacije. Portret. Krajolik i čovjek u prirodi. Odnos Toskane i Venecije, juga i sjevera Europe (Van Eyck, Grunewald, Breughel).

Masaccio - Ghirlandajo - Raffael - Tizian. - Hrvatska: Dubrovačko slikarstvo: Dobričević, Hamzić, Božidarević.

2.10. Manirizam (druga pol. XVI.st.)

Gubitak perspektive: svijet kao labirint. Antiklasični stil: nestvarno i nadstvarno. Epigonski (eklektički) i stvaralački manirizam (Michelangelo, Tintoretto, El Greco..). Palazzo dei Te, Bomarzo. Manirizam u Italiji, Francuskoj, Pragu. - Hrvatska: Antemurale christianitatis, tvrđave od Senja do Varaždina, posebno Karlovac i V. Tabor.

2.11. Barok (XVII.-XVIII. st.) - arhitektura

Srodnost fizike (Newton, aksiomi o silama), matematike (infinitezimalni račun), astronomije (Kepler, elipsa smjenjuje krug) i likovnih umjetnosti. Zakon akcije i reakcije (dinamizam tlocrta, konkavno-konveksne fasade; kontrast svjetlosti i sjene). Dinamička sinteza svih grana likovnih umjetnosti. Bernini, Borromini. Barokni aspekti u urbanizmu. Rim, Beč (F. v. Erlach). Osvajanje prostora: dvorac i perivoj (Versailles) kao model širenja kolonijalizma. - Hrvatska: sv. Vid u Rijeci; jezuitski samostani u Dubrovniku, Zagrebu, Varaždinu...

2.12. Barok - kiparstvo

Otvorena forma, dinamizam svjetlosti i sjene, probijanje arhitektonskoga sklopa, kontinuirani pokret. Bernini. Polikromni materijali. Nadgrobni spomenici, urbana i parkovna skulptura.

2.13. Barok - slikarstvo

Umjetnost protureformacije. Pojam neizmjernoga ostvaren na slici zračnom perspektivom. Barokni iluzionizam i trompe l'oeil u zidnom i stropnom - svodnom slikarstvu. Chiaro-scuro, noćna rasvjeta. Pojava žanra. Slikovita obrada detalja, otvorena forma kompozicije, nejasno, jedinstveno jedinstvo. Rembrandt i Vermeer.

2.14. Rokoko i klasicizam (XVIII.-XIX.st.)

Rokoko plemstva i građanski klasicizam: umjetnost i politika, umjetnost i moral. Watteau (Ukrcajanja za Kiteru). David (Zakletva Horaciju). Chardin i pastel. Napoleonova umjetnost Carstva: Empire.

2.15. Industrijska revolucija i urbanizam XIX. stoljeća

Nagli rast i miješanje uloga u gradu (stanovanje, promet, industrija). Engleski primjer, Haussmannova akcija u Parizu, utopija T. Garniera.

2.16. Arhitektura XIX. stoljeća

Podvojenost historizma i industrijske arhitekture. Estetika metalnih konstrukcija (mostovi) i staklene opne (izložbene i tvorničke hale). Svjetske izložbe.

2.17. Romantizam

Podudarnost političkih i likovnih programa. Stilovi kao suprotnost: David, Ingres nasuprot Delacroix, Gericault. Karikatura, umjetnost dnevnoga tiska (Daumier).

2.18. Realizam i fotografija

Fotograf preuzima od slikara zadaću reportaže i vjeroga portreta. Odnos fotografije i slikarstva (Courbet, Manet, Degas; B. Cikos-Sessija). Zauzavljeni trenutak, slučajni izrez".

2.19. Impresionizam, ekspresionizam, simbolizam

Rasap slike u impresionizmu, obnova velike četvorice: van Gogh, Gauguin, Seurat, Cezanne.

2.20. Secesija

(Art Nouveau, Liberty) europski i svjetski integralni stil, negacija tradicije u ornamentu, dinamika i ograničenost krivulje, od pribora za jelo do arhitekture. Francuska, Belgija, Austrija. Secesija u Zagrebu, Rijeci, Osijeku.

Četvrti razred

Program IV. razreda obuhvaća "Umjetnost našeg doba; život u kojem živimo (umjetnost XX. stoljeća; suvremene pojave i kretanja, naše sudjelovanje u likovnoj zbilji).

I. ZADACA: (vidi I. i II. razred)

SADRŽAJI:

2.1. Umjetnost prve polovice XX. stoljeća

Otkrića XIX. st. nalaze široku primjenu (fotografija, tiskarski tisak, telegraf, telefon, film), a nova naglo mijenjaju uvjete života uz sve veću prometnu i komunikacijsku povezanost svijeta: benzinski motor, automobil, avion. Brzina promjena i otkrića značajka je novoga doba, a glavna je brzina smjene stilova i pravaca u umjetnosti u prvoj četvrtini stoljeća: od kubizma do nadrealizma u slikarstvu i skulpturi, a od futurizma do funkcionalizma u arhitekturi. Tridesete godine znače rast fašizma u zapadnoj Europi (Njemačka, Italija, Španjolska) i komunističke diktature u istočnoj (SSSR), a u oba totalitarna sustava javlja se "državna" umjetnost, koja mora idealizirati vlast i stanje u zemlji, služeći političkoj promičbi: nacionalsocijalistička umjetnost i socijalistički realizam. Sredinu stoljeća karakteriziraju vrhunac fašističkoga širenja i njegov slom na kraju drugoga svjetskog rata, 1945. godine.

2.2. Revolucija stilova

1905. - 1918. Fovizam, kubizam, futurizam, orfizam, organička i geometrijska apstrakcija, suprematizam, magični realizam, dadizam. Smjena ili pluralizam stilova. Od Rodina do Brancusija.

2.3. Slikarstvo i skulptura 1918. - 1945.

Nadrealizam ili uljepšana stvarnost. Podvojenost volunarna (Proletni salon) i kolorizma u hrvatskom slikarstvu.

2.4. Arhitektura do prvoga svjetskog rata

Secesija (Wagner) i purizam (Loos). Ekspresionizam (Mendelsohn) i vizionarska arhitektura (Sant Elia). Korišćenje.

2.5. Arhitektura između dva rata

Funkcionalistička i organička struja: Le Corbusier i Mies van der Rohe. Sinteza u zagrebačkoj školi arhitekture: Ibler, Platiš, Stričić...

2.6. Industrijski dizajn

Razlika obrtne i industrijske proizvodnje: umjetnički dizajn i industrijski dizajn. Sukob dviju tendencija u XIX. st. Morris, Webb, Werkbund. Secesija.

Ujedinjenje svih grana likovnih umjetnosti u industrijskoj eri: De Stijl (1917), Bauhaus, Gropius (Dessau 1924-1933) i prijenos škole u Ameriku. Načela industrijskoga dizajna, najveći stvaratelji i antologijska ostvarenja. Corbusierov "Modulor", Brnoćev stolac od savijene cijevi, Miesova "Barcelona".

2.7. Film

Nova grana likovnih umjetnosti: pokretni svjetlosni oblik. Osnovna sredstva izražavanja: kadar i montaža kao raščlamba i sinteza u procesu gledanja općenito. Kompozicija oblika u vremenu: odnos oblika jedan poslije drugog u vremenskom slijedu (umjesto jedan uz drugog u prostoru).

Filmska umjetnost i slikarstvo: simultana vizija predmeta iz više vizura i u više trenutaka u kubista, prikaz pokreta u futurista. Picasso, Guernica (filmska raščlamba). - Tvorci filmskoga vizualnog izraza snimanjem (Griffith, Chaplin) i crtanjem (Fleischer, Disney). Značenje dokumentarnoga filma (Flaherty, Ivens) kao usporedne likovne umjetnosti u ulozi oslobađanja slikarstva opisnosti, naturalizma, realizma, pa i "objekta"; apstraktna umjetnost samo kao jedna od struja likovnih umjetnosti XX. st. Film kao sinteza svih umjetnosti.

2.8. Umjetnost druge polovice XX. stoljeća

Unifikacija i istodobnost likovnih pojava u općim razmjerima. Raskol "istočne i zapadne Europe" i njegovo rješenje krajem stoljeća.

2.9. Slikarstvo i skulptura

Ukidanje diktata socrealizma, najprije u Jugoslaviji (Exat 52, Zagreb) i apstraktna skulpture revolucije), krajem stoljeća u čitavoj istočnoj Europi. Nastavak avangardnih smjerova začetih početkom stoljeća dovedenih do ekstrema (Pollock: hiperrealizam), pop-art i op-art, recidiva povijesnih stilova (anakronisti). Slike i skulpture u javnim prostorima.

2.10. Arhitektura

Zgrada OUN simbol završetka jednoga razvoja. Zgrade masovnoga stanovanja i obiteljske kuće. Reprezentativna zdanja društvene namjene i industrijska izgradnja.

Muzeji (Guggenheim) i kulturna središta (Boubourg), crkve, kazališta, dvorane. Postmoderna. Obnova regionalizma.

2.11. Urbanizam

Izgradnja poslije rata: obnova Varšave, obnova starih gradskih jezgri (Zadar, Split) itd. Pješačke zone (Rotterdam) i shopping-centri. Satelitska naselja, "spavaonice", Unite d'habitation (Corbusier), likovne intervencije u javnim prostorima, metro, vizije budućih gradova.

2.12. Zaštita okoliša

Prirodna ravnoteža i problem mjere u čovjekovoj intervenciji. Sklad čovjekova stvaralaštva i prirode u prošlosti: arhitektura i hortikultura, ceste i mostovi, prirodni izvori energije (vjetar, vodene struje). Grci su bili u pravu, čovjekov opstanak ovisi o ravnoteži "četiriju elemenata": vatre (sunca) - vode - zraka - zemlje (raslinja). Sječa šumskoga pokriva i kisele kiše, rupe ozonskoga omotača i zagrijavanje, otapanje ledenjaka i porast razine mora, itd. Medjuzavisnost svih čimbenika, povezanost svih država, odgovornost svakoga pojedinca.

2.13. Vizualne komunikacije: TV, film, tisak

Potreba kritičkoga odnosa prema vizualnoj stvarnosti: vrhunski domaći, najgori promašaji i presjek naše likovne i vizualne produkcije. Raščlamba vizualnoga dizajna TV i

programi, koji njeguju i razvijaju likovnu kulturu na TV. Raščlamba likovnih nastojanja i vizualnih kakvoća filmskoga programa zadnjih godina. Oprema knjige, prijelom i izgled tiska. Plakat i reklame. Izlozi.

2.14. Dizajn

Dizajn kao humanistički projekt i tržišno-reklamna nužnost. Problem masovne proizvodnje oblikovnog bosa ili malobrojnih kvalitetno dizajniranih predmeta. Usmjeravanje "široke publike", diktatura kiča i sloboda alternativnog izbora.

Usporedna raščlamba istih predmeta po namjeni u različitim kakvoćama prema mjerilu poštivanja materijala, funkcionalnosti i ekonomičnosti. Vrhunske kreacije namještaja, predmeta svakodnevnog uporabe, grafičkoga dizajna, dizajn za djecu i ometene u razvoju, itd.

2.15. Zaštita spomenika

Promjene odnosa prema spomenicima tijekom povijesti. Spomenici kulta i kult spomenika. Glorificiranje samo jednoga stila i razdoblja (antike - u doba klasicizma), kult spomenika nacionalne prošlosti (srednjovjekovnih, u doba romantizma). Ideja "jedinstva stila", "vrijednosti starosti" i restauriranje spomenika. Konzerviranje spomenika i suvremeno ravnopravno tretiranje spomenika svih stilova, razdoblja i svih kategorija. Zakoni o zaštiti spomenika i zavodi za zaštitu spomenika.

2.16. Muzcologija

Od srednjovjekovne do barokne kraljevske i plemićke zbirke umjetnina i rariteta. Muzeji otvoreni građanstvu poslije francuske revolucije. Najglasovitiji muzeji i galerije svijeta (Louvre, Prado, Vatikan, Napulj, München, Beč, MMA u New Yorku itd.), susjednih zemalja i Hrvatske. Muzej kao središte različitih djelatnosti.

2.17. Povijest umjetnosti

Od biografija umjetnika (Vasari, XVI.st.) do velikih suvremenih sinteza stilova i razdoblja. Umjetničke topografije, monografije o umjetnicima i spomenicima, najznačajniji dostupni pregledi povijesti umjetnosti. Razvoj gledanja: razlika između prikaza Radovanova portala u Eitelbergera (1861.) i Fiskovića (1965.) ili ploča Sv. Nedijice u Zadru. Najveći povjesničari umjetnosti i izvori znanja za povijest umjetnosti Hrvatske (ELU, LEJ); Stele, Radojčić, Karaman, Fisković, Prelog.

2.18. Teorija umjetnosti

Teorija uvijek odražava suvremene probleme i sukladna je umjetničkoj praksi svojega doba. Grčka filozofija o umjetnosti. Vitruvije o arhitekturi. Srednjovjekovna teorija umjetnosti. Renesansni teoretičari proporcija i likovnih umjetnosti. Barokni i rokoko estetičari.

Winckelmanov klasicizam, romantizam Violet le Duca, ekspresionizam Freya. "Osnovni pojmovi" Wolflina, "umjetnička volja" Riegla, "povijest umjetnosti kao povijest duha" Dworzaka.

Moderne i suvremene teorije umjetnosti (sorealizam i apstrakcija, npr.) - Neki teorijskointerpretativni problemi naše povijesti umjetnosti: Karamanova kritika Strzygowskog, polemika Karaman - Fisković o dubrovačkoj umjetnosti.

2.19. Pojedinaac u vremenu i prostoru

Značenje vizualnih komunikacija kao osnovnoga izvora informacija i interpretacije stvarnosti u naše doba. Važnost razvijanja vizualne kulture radi sudjelovanja u suvremenoj kulturi. "Potrošači" likovne "ponude".

Korisnici, rušitelji i čuvari kulturnih dobara. Likovna sastavnica svakodnevnoga života: od kulture stanovanja do dizajna uporabnih predmeta, kultura odijevanja, izlozi, plakati, ambijenti i hortikultura, TV-dizajn, kazališna scenografija, izložbe i muzeji. Problemi djelatnoga sudjelovanja u zaštiti okoline i spomenika, urbanom i regionalnom planiranju, suvremenom likovnom životu.

III. DIDAKTIČKE UPUTE

Osnovna metoda nastave likovne umjetnosti u gimnaziji temelji se na trajnom kontaktu s likovnim djelom kako bi se mladima omogućio doživljaj umjetničkoga djela. To se, kad god je moguće, idealno ostvaruje neposredno na originalu ili faksimilnoj reprodukciji, ali, iz praktičnih razloga, redovito u (što boljem) koloridijapozitivu.

Nastava likovne umjetnosti nije apstraktna estetika ni uzvišena teorija umjetnosti. Nastavnik interpretira konkretna, pojedinačna djela, koja učenici simulativno, stalno promatraju. Svaki gledatelj bez likovne kulture, a osobito dijete, odnosi se pretežno pasivno prema likovnom djelu i redovito ga usvaja djelomično, očitavajući najčešće samo površinski sloj (temu, opći utisak ili pak ponki detalj). Nastavnik je stoga trajno u ulozi reproduktivnoga umjetnika, koji mrtvu "partituru" likovnoga djela mora stvaralački "oživjeti" govornom interpretacijom utemeljenom na suvremenoj metodi (strukturalne) raščlambe. (Mora trajno biti na oprezu da, naprotiv, ne "zatuče" organski život djela pasivnim opisom, ili nasilnom "vivisekcijom", kao što to neki ponekad čine). Uz to će se nastavnik služiti i sredstvima grafičke raščlambe, vizualne interpretacije djela i likovnih pojmova (skice tlocrta, prostorne i komunikacijske sheme, analiza proporcija i kompozicije, itd.).

Samostalnim vizualnim kontaktom učenika s djelom, tumače se elementi vizualnoga jezika, izražajna sredstva likovnoga govora, osvješćuju se skriveni, ali dublji sadržaji i smisao djela te umjetnosti općenito. I vrlo složeviti problemi i duboke spoznaje teorije umjetnosti mogu se jednostavno objasniti i jasno prikazati na taj način: u djelatnom vizualnom kontaktu s djelom. Tijekom izobrazbenoga i odgojnog procesa, promatrajući i "čitajući" umjetnost, odnosno interpretirajući likovno djelo riječima, nastavnik implicitno dokazuje nužnost i funkcionalnu učinkovitost simultanoga komunikacijskog djelovanja na dva "kanala": verbalnom i ikoničkom. Ta njegova metoda trebala bi (najbolje nesvjesno ili podsvjesno) postati uzorkom i navikom djelovanja učenika.

Ako se u nastavi trajno ostvaruje načelo da se nikada ne govori bez likovnoga primjera ili vizualnoga komentara (ali ni ne "ispituje" bez loga!), možemo biti sigurni da je, bez obzira na individualne razlike u znanju, sposobnosti, darovitosti i zalaganju nastavnika, svaki učenik ili, recimo to humanije, svaka djevojka i mladić u u najvažnijem radobliju svojega duhovnog razvoja djelatno promatrao, doživio i upoznao određeni "obvezni minimum" antologijskih likovnih djela, spomenika svih grana likovnih umjetnosti, od predmeta svakodnevnog uporabe do ambijentalnih i arhitektonsko-hortikulturnih cjelina u starim i suvremenim gradovima.

Tijekom nastave predviđena je povezanost sa svima drugim predmetima, i to ne u smislu usporednoga obrađivanja srodnih tema ili istih povijesnih razdoblja, nego u stvaralačkom nastojanju nastavnika da trajno usporuđuje metode, pojave i spoznaje drugih nastavnih područja radi recipročnog boljeg poimanja posebnosti, kao i međuzavisnosti. To se odnosi na povijest, književnost i glazbenu umjetnost ponajviše, ali i na latinski i općenito na strani jezik (s njihovom povijesću, književnošću i kulturom), na matematiku (osobito arhitekturu, proporcije, projektiranje), na fiziku (konstrukcije), kemiju (tehnike i materijale likovnih umjetnosti, ugroženost i zaštitu spomenika), na geografiju (strane kulture i svjetsku umjet-

ničku baštinu), pa sve do tjelesne kulture (koja u najvećem broju disciplina ima podrijetlo u antičkoj civilizaciji).

Gradivo koje treba obraditi u svakom razredu raspoređeno je u 20 tematskih jedinica koje su u skladu sa 20 nastavnih sati. Osobito ističemo da program ne obvezuje nastavnika ni na redosljed obrade tema, niti na izbor likovnih primjera. Ako nastavnik po svojem iskustvu ili sklonosti, znanju i metodi drži da može bolje ostvariti program polazeći od urbanizma ili arhitekture, od filma ili slikarstva, može početi na svoj način i držeći se nekoga drugog redosljeda, samo je važno da budu ispunjena dva uvjeta. Prvi, da bude ostvaren čitav program i, drugi, da novi porijeklo tema ima također određenu suvislost i logičan slijed, tako da jedna tema proizlazi iz druge te da se organski "dodaju" kao što smo pokušali postići predloženim programom.

Ostalih 15 sati nastave predviđeno je za utvrđivanje i sistematiziranje gradiva te za provjeru znanja. Osim usmene provjere (razgovora) znanja u razredu, što se, ponovimo, mora provoditi samo uz projekciju primjera, obavezan je kroz sva četiri razreda i pismeni način provjere znanja, i to u dva oblika.

1. Individualna pismena raščlamba (nikakve kontrolne zadatke s pitanjima ili testovi) najmanje dvaput godišnje. Za svakoga učenika nastavnik treba pripremiti reprodukciju likovnog djela (koliko učenika, toliko različitih djela), koje će učenik samostalno analizirati i interpretirati. (Moguće se uporabiti razglednice, reprodukcije iz kalendara, fotografije).

2. Najmanje četiri domaće zadatke godišnje, kojima se provjerava: likovno snalaženje pred vizualnim pojavama (raščlambe i tumačenja uz crtanje tlocrta, analiza kompo-

zicije, tonske ljestvice, interakcija boja, sagledavanje skulpture, sheme komunikacije i sl.).

Za nastavu povijesti umjetnosti valja još naglasiti to načelo da nije svrha ovladavanje podacima (imena umjetnika, nazivi djela, datumi), nego spoznaja pojava, procesa, mijena. Pritom nastavnik trajno razvija sposobnost djelatnoga promatranja djela i njihovoga interpretiranja, i to ne samo kao likovnih pojava već i kao stilskih. Hrvatskoj spomeničkoj baštini treba posvetiti osobitu pozornost.

Preporučuje se da se hrvatski primjeri obrađuju usporodno s europskima.

Obveza je nastavnika da razradi plan obilaska i upoznavanja muzeja, galerija i spomenika u gradu, široj okolini te nekoliko stručnih ekskurzija (u sklopu mogućnosti učenika i škole). Ekskurziju je potrebno temeljito pripremiti i izvesti po planu.

S obzirom na prividno ponavljanje nekih tema i sadržaja iz prvoga u četvrtom razredu, spomenimo dvije važne razlike. Prvo, nakon povijesnoga pregleda u drugom i trećem razredu, nakon velikoga proširenja broja spomenika kojima učenik raspolaze u vizualnoj memoriji i uvida u niz posebnih problema likovnih umjetnosti - iste spoznaje, postavke i problemi provjeravaju se, dopunjuju i produbljuju "na višoj razini". Drugu bismo razliku mogli definirati po intenciji: u prvom razredu uvodimo učenike u likovnu umjetnost, a u četvrtom - u zadnjem trenutku njihove cjelovite humanističke naobrazbe, prije nego ih prepustimo "barbarstvu specijalizacije" (H. Ortrey-Gasset) - uvodimo ih u život. Nastojimo im pružiti sve potrebno znanje i razviti zanimanje da budu djelatni sudionici likovnoga života i šire cjelokupne vizualne sastavnice stvarnosti i sredine u kojoj žive.